

A Critical Review on the Reconstruction of the Manouchehri House in Kashan

Mitra Azad*

Rafee Darsouei**

Abstract

Revitalization plays an important role in protecting the historical buildings, which simultaneously protects the culture and the body. This approach has played an important economic role. Today, many revitalization projects, regardless of the importance of cultural factors and with a purely economic perspective, have caused numerous damages in historical contexts. Therefore, by regulating the principles of revitalization, new use can be assigned to the monument. Reviewing the strengths and weaknesses of these plans can be effective. This underscores the importance of the critique of revitalization projects and how to intervene in them. In addition to cultural and economic returns, principled restoration is also an effective approach to encourage people to participate and invest in the restoration of historic collections. Historic houses are the most remnants of Iran's architectural heritage, the multiplicity and diversity of that in historical contexts provide good potential as urban catalysts. This research has been done by reviewing documents, field studies, and libraries and by the qualitative research method. The purpose of this research is to analyze the effective features in reviving one of the historical houses of Kashan city called "Manouchehri House" which is considered as a case study in this regard due to being a candidate for the Aga-Khan-Award and cultural economic prosperity provided by a tourist-accommodation.

Keywords: Critique of Reconstruction, Protection, Historical Monument, Kashan, Manouchehri House.

* Assistant Professor, Restoration and Reconstruction of Historical Monuments, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran (Corresponding Author), m_azad@sbu.ac.ir

** MA in Restoration and Reconstruction of Historical Monuments, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran, r.darsouei@sbu.ac.ir

Date received: 23/01/0221, Date of acceptance: 28/06/2021

Copyright © 2018, This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

نقد و بررسی طرح احیای خانه منوچهری کاشان

میترا آزاد*

رافعه درسوئی**

چکیده

طرح‌های احیا نقش مهمی در تداوم زندگی بناهای تاریخی دارند و از ارزش‌های فرهنگی و کالبد بنا به صورت توأمان حفاظت می‌کنند. احیای اصولی، علاوه بر بازدهی فرهنگی و اقتصادی، رهیافتی مؤثر برای تشویق مردم به مشارکت و سرمایه‌گذاری در حفاظت از بناها و مجموعه‌های تاریخی است. در دوره اخیر، بعضی از طرح‌های احیا بدون در نظر گرفتن ارزش‌های هنری - تاریخی بنا و با دیدگاهی صرفاً اقتصادی انجام شدند که آسیب‌های متعددی را در بافت‌های تاریخی به هم‌راه داشته‌اند. از این رو، با ضابطه‌مند شدن اصول احیا می‌توان کاربری مناسب را به بنای تاریخی اختصاص داد. بازبینی نقاط قوت و ضعف طرح‌های احیا می‌تواند در تحقق این هدف مؤثر باشد. این مقاله اهمیت نقد طرح‌های احیا و چگونگی مداخله در بناهای تاریخی را بررسی می‌کند. خانه‌های تاریخی بیش‌ترین آثار باقی‌مانده از میراث معماری ایران‌اند که تعدد و تنوع آن‌ها در بافت‌های تاریخی پتانسیل خوبی برای تعریف محرک‌های توسعه ایجاد می‌کند. هدف از این پژوهش نقد و تحلیل ویژگی‌های مؤثر در احیای یکی از خانه‌های تاریخی شهر کاشان به نام «خانه منوچهری» است که، با توجه به کاندید بودن برای جایزه آقاخان و رونق اقتصادی و فرهنگی‌ای که به واسطه کاربری اقامتی در بستر خود فراهم آورده، مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است. این پژوهش با بررسی اسناد، مطالعات میدانی، و با روش تحقیق کیفی انجام شده است.

کلیدواژه‌ها: نقد احیا، حفاظت، بنای تاریخی، خانه منوچهری کاشان.

* استادیار مرمت و احیای بناهای تاریخی، عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
m_azad@sbu.ac.ir

** کارشناس ارشد مرمت و احیای بناهای تاریخی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران ایران، r.darsouei@sbu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۰۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۰۷

Copyright © 2018, This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

۱. مقدمه

تعریف احیا در کتاب *تاریخ حفاظت معماری* «حیات و کارکرد تازه بخشیدن به یک بنا یا بافت است» (یوکیلتو ۱۳۹۴: ۳۴۹). این واژه کلیه اقدامات متنوع و تکمیلی را، که برای بازگرداندن حیات مجدد به بنا یا فضای شهری نیاز است، در بر می‌گیرد (حیبی و مقصودی ۱۳۸۶: ۲۰).

طبق نظر یوکیلتو، سه کیفیت برای انسان امروز از مفهوم زمان در یک اثر تاریخی قابل دریافت است:

- اول زمانی است که هنرمند یک اثر را، به قصد و دلیل خاص، به‌منصه ظهور می‌رساند.
- دوم زمان پس از خلق اثر است که بنا، فارغ از نیت و امکان تصرف سازندگان آن، سیر تحول و سرنوشتی اختصاصی و مستقلی می‌یابد.
- سوم زمانی است که انسان امروز در اثر تاریخی حضور می‌یابد و با آن ارتباطی بی‌واسطه برقرار می‌کند (همان: ۱۰۸).

هم‌چنین، در این حوزه کوشش‌گران معتقد است که اثر میراثی سه ماهیت را قابل دریافت می‌سازد:

- نخست، اثر یا بنای تاریخی محل تبلور «مکان عملکردی» است، چراکه قطعاً در زمانه خود آن را به‌قصد پاسخ به نیاز عملکردی خاصی برپا کرده‌اند.
- دوم، «مکان تاریخی» است؛ این به‌دلیل سیر تحول و تطور اثر پس از احداث بنا و خارج از اراده برپادارندگان آن است.
- سوم، اثر آبستن یک «مکان کیفی» است؛ این ماهیت، فارغ از دلایل ساخت و سرنوشتی که پس از آن بر اثر گذشته، در زمانی که انسان امروز در آن پای می‌نهد و تنها از طریق ارتباط مستقیم با اثر قابل دریافت است.

لذا، باتوجه‌به سه ماهیت فوق، این نکته قابل دریافت است که بنای تاریخی در هر وضعیتی که باشد فرصت مناسب را برای احیا و تداوم ارزش‌های خود فراهم می‌کند. از مقایسه نظر کوشش‌گران و یوکیلتو می‌توان به این نتیجه دست یافت که «عملکرد مکان» بسیار حائز اهمیت است، زیرا اغلب مکان‌ها در ارتباط با عملکرد معنا و مفهوم پیدا می‌کنند. پس، می‌توان گفت «عملکرد» نقش بسیار مهمی در «مفهوم بنا» دارد. مفهوم ارتباط مستقیمی با فرهنگ دارد. لذا می‌توان نتیجه گرفت که یکی از بهترین راه‌ها برای حفظ ماهیت و مفهوم یک بنای تاریخی کاربری متناسب و در صورت امکان یک‌سان با کاربری آن در گذشته است.

استفاده از یک بنا در وهله اول با جلوگیری از رشد عوامل مخرب حاصل از متروک ماندن آن موجب بقای کالبد اثر می شود. از آنجایی که آثار تاریخی به منزله هویت و سند زندگی پیشینیان است، احیای آن‌ها به صورتی شایسته و متناسب با گذشته امری حیاتی است. طرح احیا با هدف اعطای کاربری متجانس با کاربری گذشته بنا و رفع نیازهای نوین جامعه یا به عبارت دیگر آشتی و همزیستی بین نیازهای قدیم و جدید انجام می گیرد (فخار تهرانی و دیگران ۱۳۷۲: ۱۴).

احیا به مفهوم یک رویکرد حفاظتی دارای تعبیر خاص است، به طوری که در نگاهی جامع فن احیا، که زیرمجموعه مرمت به مفهوم عام آن است، به معنی یک سری اقدامات مبتنی بر برنامه ریزی است که برای بهبود فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی یک منطقه تاریخی، شهر تاریخی، یا یک بنا، که حیات عملکردی اصلی خود را از دست داده است، ضروری به شمار می آید (همان: ۶۰).

طرح احیا را می توان فراهم کردن امکان بهره برداری دوباره از یک بنای فاقد عملکرد یا دارای عملکرد نامناسب دانست که در قالب محدودیت‌های بنا و با هدف حفظ تمامی اصالت‌های اثر و برخی مواقع با انجام اندکی دخل و تصرف در بنا برای آماده ساختن آن برای پذیرش عملکرد جدید صورت می گیرد (نیک‌بخت ۱۳۸۸: ۱۳۵).

احیا یکی از کارآمدترین روش‌هایی است که در لحظه سوم می تواند یک اثر هنری را نجات دهد و به آن زندگی دوباره ببخشد. «احیای مکان‌های تاریخی راهی شایسته و کارآمد برای حمایت و حفاظت از میراث فرهنگی است که با کمک به تدوام حیات اثر در متن زندگی امروزی انسان حفاظت از آن را میسر می کند» (رحیم‌زاده و نجفی ۱۳۸۹: ۲۴۱).

بنابراین، لازمه وجود حیات در هر بنا، از جمله بناهای تاریخی، فعالیت انسان در آن است که بدین منظور بناهایی را باید احیا کرد که در طی ادوار مختلف کاربری خود را از دست داده‌اند. تخصیص کاربری شاخه‌ای از حفاظت است.

معنای حفاظت در لغت‌نامه آکسفورد ایمن نگه داشتن، محافظت از آسیب، تباهی، یا زوال آمده است. در منشور بورا، حفاظت به معنای کلیه فرایندهای مراقبت و محافظت از یک مکان است تا منزلت فرهنگی آن حفظ شود (یوکیلتو ۱۳۹۴: ۴۱۱). حفاظت فرایند مدیریت تغییر در نظام یک مکان ارزشمند است، به گونه‌ای که بهترین وجه ممکن ارزش‌های میراثی آن مکان را حفظ کند، درحالی که امکانات ممکن برای آشکارسازی یا تقویت آن ارزش‌ها برای نسل‌های حاضر و آینده شناخته شود (دوری و مکفرسون ۱۳۹۵: ۱۴).

حفاظت، در تعریف ایکوموس، تطویل عمر میراث فرهنگی و در صورت امکان شفاف کردن پیام‌های هنری و تاریخی آن، بدون ازدست‌دادن اصالت و معنی آن، است (یوکیلتو ۱۳۹۴: ۳۸۰). به‌ه‌رتقدیر، برمبنای آنچه اثر را به‌عنوان یک ارزش قابل‌شناسایی می‌سازد، رویکردی حفاظتی انتخاب‌شده و عمل مداخله برمبنای آن اعمال می‌شود (بیانیه ایکوموس ۲۰۱۰: ۳).

بنابر تعاریف و موضوعات مطرح‌شده، شهرهای تاریخی می‌توانند به‌عنوان هسته اصلی فرایند توسعه پایدار و محرک توسعه اقتصادی ایفای نقش کنند. این امر دیدگاه‌های حفاظت شهری را تحت‌تأثیر قرار داده و یک پارچه‌سازی سیاست‌های حفاظت، توسعه، و انطباق‌پذیری ساختمان‌های تاریخی برای دستیابی به پایداری محیطی موردتوجه ویژه قرار گرفته است. احیای بناهای تاریخی و افزایش آگاهی متخصصان، دولت‌مردان، و مردم در قبال شهر تاریخی مشوق رونق‌گرفتن جریانی است که سیاست‌های دولت را از توسعه برون‌زای شهرها به سمت بازآفرینی شهرهای تاریخی و به‌عبارتی توسعه درون‌زای آن‌ها تغییر داده است. انطباق‌پذیری و توسعه پایدار ساختمان‌های تاریخی و هم‌گرایی رویکردهای حفاظت و توسعه در مرکز توجه این سیاست‌ها قرار گرفته است. هم‌چنین، بر تغییر سیاست‌های متولیان فرهنگی از شیوه‌های تمرکزگرا، دولتی، و غیرمشارکتی به سمت تمرکززدایی و مردمی در سند چشم‌انداز نظام جمهوری اسلامی ایران تأکید شده است که زمینه‌ساز مشارکت بیش‌تر بخش خصوصی در احیا و تخصیص کاربری مجدد به بناهای تاریخی شده است. باوجود این تغییر سیاست‌ها و ماده ۲ قانون برنامه سوم توسعه کشور در مورد مشارکت بخش خصوصی در امور اقتصادی، اعتماد ارگان‌های دولتی به بخش خصوصی در حوزه احیای بناهای تاریخی هنوز کافی نیست. اگرچه در قوانین مربوط به تغییر کاربری بناهای تاریخی که از سوی سازمان میراث فرهنگی، گردش‌گری، و صنایع دستی کشور - به‌عنوان ناظر عالی احیای بناهای تاریخی در ایران - مدون شده است، «حفظ اصالت بنا» و «توجه به تاریخ آن» از اصول تغییر کاربری بیان شده است که باید در تمام مراحل برنامه‌ریزی، طراحی، و اجرا موردتوجه قرار گیرد و بخش خصوصی نیز موظف به رعایت این اصول است. به‌طور معمول، انتخاب کاربری جدید برای یک بنا باید براساس کاربری‌های پیش‌نهادی مشخص‌شده در چهارچوب اصول احیای سازمان میراث فرهنگی صورت گیرد. هدف از احیای مجموعه‌های تاریخی اعطای عملکرد جدید و انطباق فعالیت‌های به‌روز با کالبد معماری در قالب یک کاربری واحد تعریف شده است. اهمیت و ضرورت چنین پژوهشی از آن جهت است که در بافت‌های تاریخی شهرهای مختلف

خانه‌های زیادی وجود دارد که متروک مانده‌اند و نیازمند احیا و تخصیص کاربری‌اند. بررسی تجارب موفق می‌تواند به پیاده‌سازی وجوه مثبت احیا در سایر پروژه‌های احیا نیز کمک کند. شیوه مواجهه با اثر بسیار حائز اهمیت است و می‌تواند پویایی و رشد اقتصادی و فرهنگی را برای بافت‌های هم‌جوار نیز به‌ارمغان آورد.

۲. گام‌های مواجهه با بنای تاریخی در فرایند طرح احیا

نخستین قدم در مواجهه با اثر شناخت، ادراک، و کشف رمز و رازهای آن است که بن‌مایه تقریب به طرح احیا و شالوده انواع روش‌های حفاظت از آثار است. در این مرحله، وضع موجود از جوانب مختلف به‌منظور ارتقای آگاهی در جهت فرایند طراحی ارزیابی می‌شود. بنای موجود می‌تواند ویژگی‌های بالقوه فراوانی برای انتخاب شیوه مناسب طراحی داشته باشد. منظور از این شیوه تنها تعیین نوع عملکرد جدید این ساختمان نیست. طراح کیفیات ذاتی ریشه‌دار در ساختمان موجود را مورد مطالعه قرار می‌دهد و آن‌ها را به‌عنوان مبنایی برای رویکرد طرح احیا برمی‌گزیند.

در مراحل بعد، طراح به دنبال یافتن راه‌کارهایی مناسب برای برخوردی در شأن بناست که در درجه نخست، هدف کلی حفظ ارزش‌های بنا، سپس کمک به ارتقای آن‌ها، و ارتباط مجدد آن با زمان معاصر و نیازهای جدید است. ارزش از نظر معنا، در شاخه‌های مختلف دانش، مفاهیم متفاوتی دارد. شاید یکی از کلیدی‌ترین موضوع‌ها در حوزه میراث فرهنگی «ارزش» است، چراکه تمام آن‌چه ما در رابطه با میراث فرهنگی انجام می‌دهیم، اعم از شناسایی، صیانت، و حفاظت، همه نه‌تنها به‌سبب ارزش‌های آن‌هاست، بلکه انجام این امور از طریق تعیین و به‌کارگیری ارزش‌ها و اولویت‌هایی ممکن می‌شود که برای هر یک قائل می‌شویم (حجت ۱۳۸۰: ۹۳). داوری درباره ارزش منسوب به هر اثر در فرهنگ‌های مختلف و حتی گاهی درون یک فرهنگ نیز متفاوت است (راه‌نمای اجرایی میراث جهانی ۱۳۸۰: ۲۰). واژه اهمیت و منزلت در منشور بورا به‌صورت اهمیت فرهنگی درآمده است و تعریف آن به ارزش‌های زیباشناختی، تاریخی، علمی، اجتماعی، یا معنوی برای نسل‌های گذشته، حال، و آینده اشاره می‌کند. اهمیت معنایی میراث بخش مهمی از ویژگی‌های ذاتی است که در تداوم حافظه مکان و جامعه نقشی مهم ایفا می‌کند. در منابع متعدد، بر نقش مفهوم «اهمیت معنایی» در ارتباط با مقوله حفاظت تأکید شده است و مفهوم اهمیت مکان را مرتبط با مفاهیم اصالت و یک‌پارچگی دانسته و آن را معیار کلیدی در حوزه حفاظت معرفی کرده‌اند.

براساس آنچه گفته شد، در زیر به برخی از مهم‌ترین معیارهای شاخص‌های ارزش‌گذاری مجموعه‌های تاریخی اشاره می‌شود:

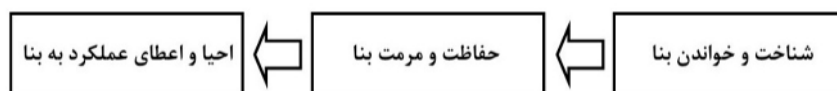
- قدمت؛
- وحدت، اصالت تاریخی، معماری (وحدت در فرم‌های کالبدی، وحدت در الگوهای فضایی، وحدت در المان‌ها و عناصر)؛
- حیات اجتماعی و اقتصادی؛
- ارزش‌های معماری، بداعت، و غنای الگو؛
- ارزش‌های تاریخی و خاطرات جمعی؛
- ارتباط با طبیعت و هم‌سازی با بستر طبیعی؛
- معماری، وحدت در مصالح ساختمانی و ساخت‌مایه‌ها، الگوهای سازه‌ای، وحدت در هندسه و نقش‌مایه‌ها.

دوباره شکل‌دادن به یک بنای موجود و محتوای آن این سؤال را مطرح می‌کند که مواجهه با مفهوم و ارزش آن بنا باید چگونه باشد. نیاز به بهبود وضع موجود (فاقد کاربری یا با کاربری نامناسب) تا تحقق کاربری مناسب متأثر از ارزش‌ها و نیازهای گوناگون است. تحقق این امر مستلزم شناخت مؤلفه‌های بسیاری است که ممکن است به مسائل نظری بسیار محدود باشند. بناها جوانب متعددی از ویژگی‌ها و اطلاعات دوران گذشته را فراهم می‌آورند؛ از سبک زندگی تا استفاده از مصالح، صنعت، و تکنیک‌های استفاده‌شده در ساخت آن‌ها که شاید در سنت‌های فرهنگی جاری هم‌چنان دارای نقش فعال باشند (اورباسلی ۱۳۹۴: ۴۴). اصالت یکی از جنبه‌های حیاتی و سرنوشت‌ساز در ارزیابی بناهای میراث فرهنگی است. مفهوم اصالت اثر از لحاظ مادی به اصل یا واقعی یا به همان صورتی گفته می‌شود که زمان از سر اثر گذشته و در بستر زمان دگرگون شده است (فیلدن و یوکیلتو ۱۳۸۲: ۲۰). اصیل بودن به معنای کارکرد خودمختارانه، داشتن اعتبار، اقتدار، و نیز اصل یکتا، دقیق، حقیقی، و راستین بوده است (یوکیلتو ۱۳۹۴: ۳۸۶). اصالت تاریخی اثر باید به‌طور کلی مراحل مهم و قابل‌ملاحظه ساخت و بهره‌برداری در مراحل گوناگون «خط زمانی تاریخی» را منعکس کند. حفاظت میراث فرهنگی در تمامی اشکال و دوره‌های تاریخی در ارزش‌های اطلاق‌شده به آن‌ها ریشه دارد. توان درک این ارزش‌ها به میزان صحت و اعتبار منابع اطلاعاتی ما در مورد آن‌ها بستگی دارد. شناخت و درک منابع مطالعاتی مرتبط با منشأ و ویژگی‌های آثار

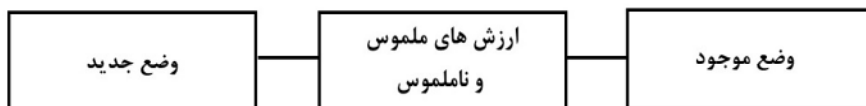
فرهنگی و مفاهیم آن‌ها اصلی اساسی در ارزیابی اصالت میراث فرهنگی به‌شمار می‌رود. در نتیجه، در هر فرهنگی، شناسایی میراث فرهنگی در ارتباط با ماهیت خاص ارزش این آثار اعتبار و صحت منابع اطلاعاتی مرتبط با آن از اهمیت و ضرورت بسیار زیادی برخوردار است. ارزیابی اصالت میراث فرهنگی، باتوجه‌به بستر و سیر تحول آن‌ها در گذر زمان، به غنا و گسترهٔ منابع اطلاعاتی مرتبط با اثر وابسته است. این منابع می‌توانند شامل مواد متنوعی مثل طرح، شکل، مصالح و ترکیبات، کاربری و کارکرد، سنن و تکنیک‌ها، محلیت، اجزای تشکیل‌دهنده، روح اثر، احساسات مرتبط با آن، و سایر فاکتورهای داخلی و خارجی مرتبط با آن باشد («بیانیه و سند نارا» ۱۳۸۳: ۳). موارد فوق را می‌توان در چهار مورد خلاصه کرد: اصالت در طراحی، اصالت در مصالح، اصالت در کیفیت ساخت، و اصالت در محل استقرار (فیلدن و یوکیلتو ۱۳۸۲: ۲۱). بنابراین، دسترسی به یک اتفاق نظر در خصوص آن‌ها کار ساده‌ای نیست. لذا قضاوت طراح نقشی اساسی و مهم در نحوهٔ ایجاد سازگاری ایفا می‌کند.

۳. شاخص‌های مؤثر در طراحی احیای بناهای تاریخی

حفاظت و مرمت یک اثر هنری در ابتدا به‌معنای درک دوبارهٔ حقیقت آن است. هنر خود کشف حقیقت است، لیکن، حفاظت و در ادامهٔ آن احیای درست یک بنای تاریخی کشف دوباره‌ای است که در آن خلاقیت و پویایی وجود دارد. شناخت صحیح و کامل یک بنای تاریخی می‌تواند شاخصه‌های مهمی را برای شیوه‌های طراحی حفاظت و احیا ارائه دهد (جدول ۲). ارتباط میان وضع موجود و وضع جدید متأثر از ارزش‌های گوناگون یک بناست (جدول ۱). در این میان، پی‌بردن به ارزش‌های فرهنگی یک بنا دشوارتر از بررسی‌ها و ارزیابی عوامل دیگر در ارتباط با بناست (نمودار ۱ و ۲). در نگاه کلی، می‌توان گفت در برخورد با بنای ارزش‌مند در ابتدا خواندن بنا و خواناکردن آن صورت می‌گیرد که هدف از این فرایند ایجاد ارتباط مناسب میان بنا و نیازهای امروز است.

نمودار ۱. مراحل مواجهه با یک بنای باارزش
منبع: نگارندگان

نمودار ۲. مواجهه با یک بنای باارزش
منبع: نگارندگان

جدول ۱. ارزش‌های ملموس و ناملموس بناهای تاریخی و نقش آن در راه‌برد نقد احیا

ارزش‌ها	ارزش‌ها به تفکیک	راه‌بردهای نقد طراحی احیا
ملموس	فنی و مهندسی - سبک و تکنولوژی اجرا	تناسب طرح مرمت و تکنیک‌های حفاظت دقت به سبک و ویژگی‌های دوره تاریخی
	مواد و مصالح	تناسب مواد و مصالح به کاررفته بنای جدید با بنای تاریخی
	کاربری	تناسب و تطابق عملکرد قدیم و جدید
	محیطی	توجه به محل قرارگیری - بستر طبیعی و موقعیت بنا
	منظری	توجه به خط آسمان و شاخصه‌های منظری بنا
ناملموس	زیباشناسانه و ذاتی	توجه به زیبایی‌های بنا - تزئینات آن - سلسله‌مراتب فضایی و کیفیت فضاها توجه به هندسه بنا و ویژگی‌های هنری بنا
	فرهنگی	حفظ هویت بنا
	روی‌دادهای مهم اجتماعی - سیاسی	توجه به افراد شاخص ساکن در بنا یا مرتبط با آن، روی‌دادهای و اتفاقات سیاسی و اجتماعی‌ای که در رابطه با این بنا و اشخاص ساکن در این بنا ثبت شده است.
	آموزش و تحقیق	توجه به جنبه‌های آموزشی بنا و قابل استفاده بودن برای محققان تاریخ معماری و دانشجویان
	یادبودی و نمادین	توجه و مشخص کردن وقایع تاریخی مهم و رخ داده در بنا
	احساسی و خاطرات جمعی	حفظ خاطره مردم از بنا، توجه به حس مکان

منبع: نگارندگان

می‌توان گفت جایگاه ارزش‌های ناملموس در فرایند بازطراحی به‌منابۀ لهجه‌ای برای زبان بناست که روح فضا را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد و آن را از بناهای مشابه خود متمایز می‌کند و با هویت و شخصیتی مستقل به آن جان می‌بخشد.

ارزش‌های شناخته‌شدهٔ بنای موردنظر با وزن‌ها و تأثیرگذاری‌های مختلف به گونه‌های متفاوتی، متناسب با شرایط پروژه، در فرایند طرح احیا تأثیر می‌گذارد. این تأثیرگذاری ممکن است در گام‌های اولیهٔ فرایند طراحی (از مرحلهٔ شناخت، تجزیه و تحلیل، تعیین کاربری، و...) تا مراحل نهایی طراحی (ارائهٔ طرح، اجرایی شدن، جزئیات طراحی، و...) تأثیرگذار باشد. به همین منظور، ابتدا بهتر است این ارزش‌ها به‌صورت پایه‌ای و مفهومی شناخته و سپس در حوزهٔ معماری و فرایند طراحی استفاده شوند.

جدول ۲. شاخص‌های ملزوم برای برنامه‌ریزی و طراحی احیا

عوامل مربوط به کالبد فیزیکی و بستر	عوامل مربوط به فرهنگ	عوامل مربوط با محیط‌زیست	عوامل مربوط به اقتصاد
تناسبات سازه‌ای؛ حداقل مداخلهٔ فیزیکی؛ تناسب مصالح؛ حوزهٔ نفوذ بنا؛ نحوهٔ اجرای تأسیسات؛ توجه به طرح‌های بالادست.	شأن بنا؛ حس مکان؛ تعلق خاطر؛ خاطرات جمعی؛ روی داده‌های فرهنگی، سیاسی، و اجتماعی؛ تناسبات اعتقادات فرهنگی؛ حساسیت عملکرد خاص بنا و سازگاری آن با فرهنگ مردم.	پایداری و هم‌سازی با محیط؛ استفاده از بناهای قدیمی به‌جای ساخت‌وسازهای جدید (صرفه‌جویی در منابع)؛ کاهش تولید نخاله‌های ساختمانی.	توجه به نیازهای بافت؛ جذب سرمایه و سرمایه‌گذار؛ تشویق سایر مالکان به مرمت بناهای مشابه؛ اعتماد بخش عمومی به خصوصی و تسهیل صدور مجوزها.

منبع: نگارندگان

۴. معرفی خانهٔ منوچهری کاشان

خانهٔ رشادی یا منوچهری در بافت تاریخی کاشان در خیابان محتشم در کوچهٔ فرعی ثابت واقع شده است و در نزدیکی بناهای معروف کاشان از جمله امامزاده محتشم، مدرسهٔ امام خمینی، و مجموعهٔ تاریخی بازار قرار دارد. این خانه با قدمت بیش از دویست سال از جملهٔ خانه‌های تاریخی باارزش کاشان است که در بافت تاریخی، در محلهٔ پشت عمارت کاشان، در نزدیکی بازار قدیمی، و در حد واسط محلهٔ سرپله واقع شده است. طبق مستندات موجود در پروندهٔ ثبتی بنا، این خانه در دورهٔ قاجار و در دو زمان متفاوت ساخته شده است.

بخش شمالی و شرقی خانه متعلق به اوایل تا اواسط قاجار است و فضاهای ضلع جنوبی در سال‌های انتهایی دوره قاجار به بنا الحاق شده است. این بنا در زمینی با مساحت تقریبی ۱۳۸۰ مترمربع بنا شده و زیربنای کلی ساختمان ۱۱۶۰ مترمربع است که از این مقدار ۹۲۸ مترمربع آن به طبقه هم‌کف تعلق دارد. جهت‌گیری و محور استقرار این بنا با انحراف کمی نسبت به محور شمال- جنوب به صورت شمال شرقی به جنوب غربی است. ورود به خانه از دو مسیر جداگانه در دو منتهی‌الیه شمالی و جنوبی خانه میسر می‌شود (تصویر ۱).

تصویر ۱. موقعیت خانه منوچهری در بافت تاریخی کاشان

منبع: <<https://www.googleearth.com>>

در این خانه، حیاط تقریباً نیمی از مساحت زمین (۲۳۵ مترمربع) را به خود اختصاص داده است و ایوان جبهه جنوبی و مهتابی جبهه شمالی فضاهای نیمه‌باز این بنای تاریخی است. کشیدگی بنا در جهت شمالی- جنوبی است و دو مدخل از کوچه‌های مستقر در شمال و جنوب خانه دارد (نقشه ۱-۳). ورودی جنوبی دارای دالانی طولانی است که به کوچه دسترسی دارد. این دالان در گذشته ورودی سه خانه بوده است. فضاهای خصوصی در نزدیکی ورودی شمالی قرار دارند و فضاهای نیمه‌خصوصی، مثل تالارهای اصلی و ایوان، نزدیک به ورودی جنوبی قرار گرفته است. ورودی‌ها دقیقاً در محورهای اصلی قرار نگرفته‌اند. لذا دیدی ترکیبی از پرسپکتیو و نما را به بیننده القا می‌کنند. ورودی شمالی ممتد به مهتابی است و به جداره غربی، که با نخیز و نه‌هازا ناماسازی شده است، متصل می‌شود. با یک چرخش، نمای جنوبی و ایوان در مرکز مشاهده می‌شود و به این ترتیب معمار با جانمایی هوشمندانه ورودی‌ها دیدی کلی از نما در لحظه ورود فراهم

آورده است. جبههٔ شمالی شامل یک پنج‌دری دو طبقه، دو راه‌روی غلام‌گردشی در طرفین، و دو اتاق سه‌دری در طبقهٔ هم‌کف و اول است که به‌صورت قرینه استقرار یافته‌اند (تصاویر ۲ و ۶). در این قسمت نیز، همان‌گونه که مرسوم است، فضاهای اصلی در ارتباط مستقیم با حیاط طراحی شده‌اند و فضاهای خدماتی در پشت فضاهای اصلی و پشتوها تعبیه شده‌اند. سقف تالار اصلی (شاه‌نشین جنوبی) این خانه یزدی‌بندی با پوشش گچی است. جبههٔ جنوبی شامل ایوان رفیع به ابعاد حدودی $5 \times 7 / 5 \times 7 / 5$ متر و سقف قوسی شکل است که در مرکز جبههٔ اصلی قرار گرفته است. این خانهٔ تاریخی با الگوی حیاط مرکزی و اتاق‌هایی در سه جبههٔ شمالی، شرقی، و جنوبی ساخته شده است که فضاهای اصیل این خانه تالار پنج‌دری زمستانی در سمت جنوبی، سرداب و شاه‌نشین تابستانه در سمت شمال، دو مهتابی و یک اتاق پنج‌دری در شرق، شش اتاق بالاخانه، سه اتاق در کنار شاه‌نشین، حوض‌خانه و آب‌انبار، و دو ورودی و هشتی را شامل می‌شود.

تصویر ۲. جبههٔ شمالی خانهٔ منوچهری قبل از مرمت (منبع: نگارندگان)

تصویر ۳. جبههٔ شمالی خانهٔ منوچهری بعد از مرمت (منبع: نگارندگان)

این مجموعه دارای مالکیت خصوصی است و خانم صبا منوچهری آن را خریداری کرده است. کارفرمای این پروژه، درکنار اهداف اقتصادی، اهداف زیبایی‌شناسی، هنر، و معماری را نیز مدنظر قرار داد که شامل انطباق تاریخ کاشان با یک مرکز صنعت‌گری از منسوجات دست‌باف با شهرت جهانی است. هم‌چنین، هتلی برای کمک به ورود گردش‌گر به بافت تاریخی است. آگاهی‌بخشی در زمینه هویت تاریخی از ویژگی‌های اصلی این طرح است. پس از مطالعه دقیق محله و تدوین راه‌بردهای احیا، فرایند بازسازی با نظارت استاد اکبر حلی در سال ۱۳۸۶ آغاز شد و در انتهای سال ۱۳۸۹ به پایان رسید. این بنا در بدو شروع عملیات مرمت با شماره ۱۹۳۲۷ به ثبت آثار ملی رسید.

۵. نقد احیای خانه منوچهری کاشان

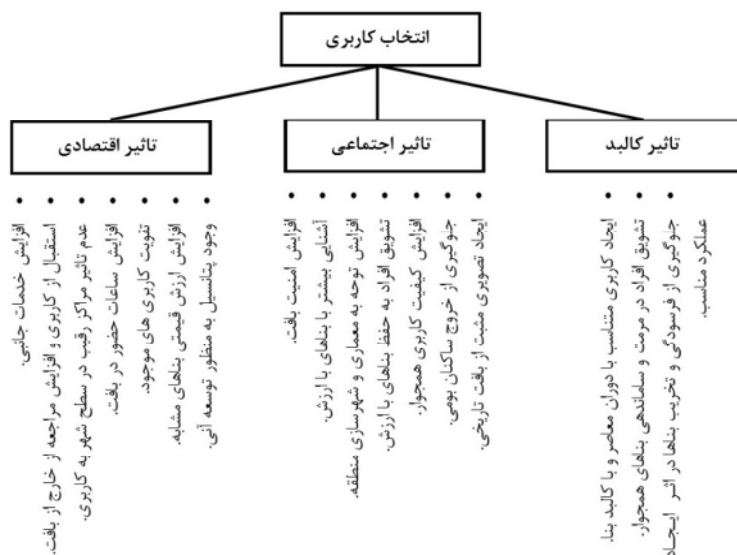
۱.۵ انتخاب کاربری

تغییر کاربری فرایندی بسیار پویا و سازگار است که درنهایت به حفاظت پویا می‌انجامد. در این بین، قابلیت‌های بنا به‌لحاظ ویژگی‌های معماری و سازه‌ای نیز در نظر گرفته می‌شود. پس از بررسی‌ها و ارزیابی گزینه‌های مختلف، کاربری هماهنگ با بافت و نیازهای آن انتخاب شده است. در تخصیص کاربری کاملاً به وجهه پذیرا بودن بافت و محله برای جذب گردش‌گر توجه شده است. کاشان شهری با جاذبه‌های بسیار برای گردش‌گری است و اغلب گردش‌گرهایی که از این شهر بازدید می‌کنند، به زیستن در فضاهای تاریخی تمایل زیادی دارند. ازسوی دیگر، طبق مطالعات صورت گرفته و بررسی طرح‌های فرادست، فضاهای اقامتی و پذیرایی برای سکونت گردش‌گرها در این بافت با کمبود چشم‌گیری دارد. بنابراین، یکی از هوشمندانه‌ترین کاربری‌ها برای این خانه ارزش‌مند تاریخی کاربری اقامتی است که نه تنها ارزش‌های بافت را حفظ می‌کند، بلکه درکنار آن یکی از شاخص‌های مهم احیا را، که تناسب با کاربری پیشین بناست، کاملاً رعایت می‌کند. ازسوی دیگر، اقامت گردش‌گر در این بافت باعث جذب سرمایه می‌شود که می‌تواند مشوق بسیار ارزش‌مندی در حوزه سرمایه‌گذاری، اقتصاد، و شکل‌گیری نمونه‌های مشابه در این بافت شود که به رشد فضاهای اقامتی سنتی منجر خواهد شد.

در این طرح، چهار مسئلهٔ مهم در تمام مراحل مدنظر قرار گرفته است:

۱. توجه به استقرار مکانی بنا در شهر در کنار نقش آن در سطح عملکرد شهری، کشوری، و بین‌المللی؛
۲. توجه به نسبت‌های عرصه و عیان؛
۳. توجه به نوع کاربری قبلی از نظر کیفی؛
۴. توجه به اقتصادی بودن طرح احیای بنا در کنار حفظ ارزش‌های تاریخی و فرهنگی.

در طرح احیا به نیازهای مصرف‌کنندگان بنا، طرح همگون با گذشتهٔ بنا، پیش‌بینی نیازهای خدماتی بنا، و تعیین ضوابط اجرایی توجه ویژه شده است. نمودار ۳ مؤلفه‌های مؤثر در انتخاب کاربری را نشان می‌دهد.

نمودار ۳. شیوهٔ انتخاب کاربری

منبع: نگارندگان

باتوجه به معیارهای انتخاب‌شده برای تحرک بافت، کاربری‌هایی که مشمول موارد فوق است مورد بررسی قرار گرفت. هم‌چنین، نظر مالک بنا، که مهم‌ترین موضوع را حفظ کلیهٔ ارزش‌های معماری و تاریخی در کنار صرفهٔ اقتصادی داشتن بنا می‌دانست، در کلیهٔ مراحل انتخاب کاربری مدنظر قرار گرفت. در جدول ۳ به زیرمجموعهٔ عملکردی کاربری انتخابی برای مجموعهٔ خانهٔ منوچهری اشاره شده است.

جدول ۳. انتخاب کاربری‌های همگون در خانه منوچهری

حوزه عملکردی	زیرمجموعه عملکرد
اقامت - پذیرایی	رستوران
	کافی شاپ
	فضاهای جمعی مثل لابی
	سالن نمایش فیلم، گالری، کارگاه‌ها، و فضاهای نمایشگاهی

منبع: نگارندگان

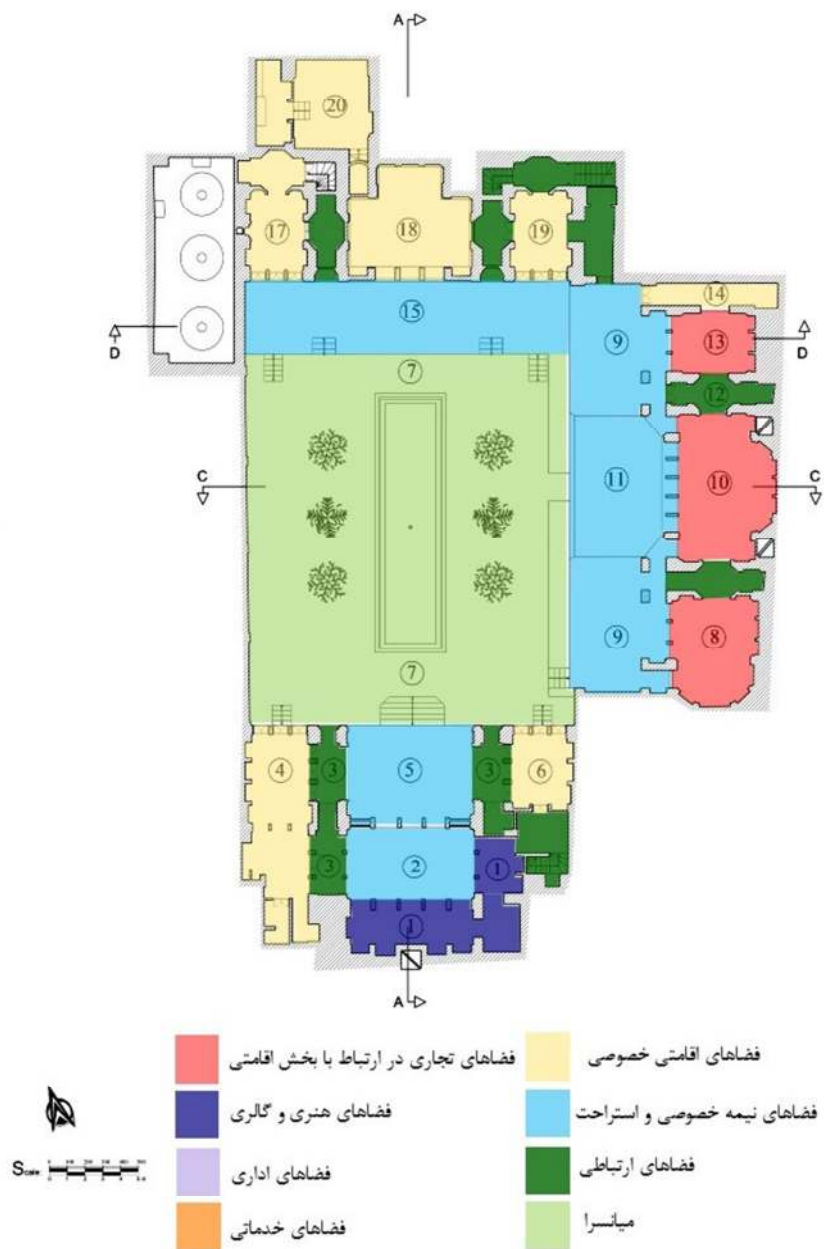
۲.۵ فضاهای موجود و کاربری‌ها در طرح احیا

در نهایت، این خانه با کاربری منتخب مرمت و به صورت «هتل اقامتی سنتی» بازسازی شده است (تصویر ۴-۱۰). فضاهای مختلف که در بخش معرفی بنا معرفی شد، در طرح مرمت کاملاً به شکل اصیل خود حفظ شده و بخش‌های نام‌برده در طرح احیا با کاربری‌هایی جدید فعالیت می‌کنند که در نقشه‌های ۱ تا ۳ نشان داده شده است. این کاربری‌ها در ادامه بررسی و ارزیابی خواهند شد.

عملکرد جدید فضاهای طبقه اول بعد از احیا	
۱ رواق ورودی جنوبی	
۲ سراسرا و هشتی جنوبی	
۳ راهرو	
۴ بخش اداری	
۵ راهرو	
۶ لابی	
۷ پذیرش مجموعه اقامتی	
۸ ایوان جنوبی	
۹ اتاق مهمان	
۱۰ حیاط	
۱۱ فروشگاه	
۱۲ ایوان برای شب نشینی و استراحت گاه عصرگاهی	
۱۳ غذاخوری	
۱۴ کافی شاپ	
۱۵ غذا خوری	
۱۶ آبدارخانه	
۱۷ بالکن شمالی	
۱۸ کارگاه نساجی	
۱۹ اتاق مهمان	
۲۰ سویت و مجموعه ی اقامتی مالک	
۲۱ اتاق مهمان	
۲۲ راهرو	
۲۳ سویت و مجموعه اقامتی مالک	
۲۴ آشپزخانه	
۲۵ سراسرای شمالی	
۲۶ رواق ورودی شمالی	

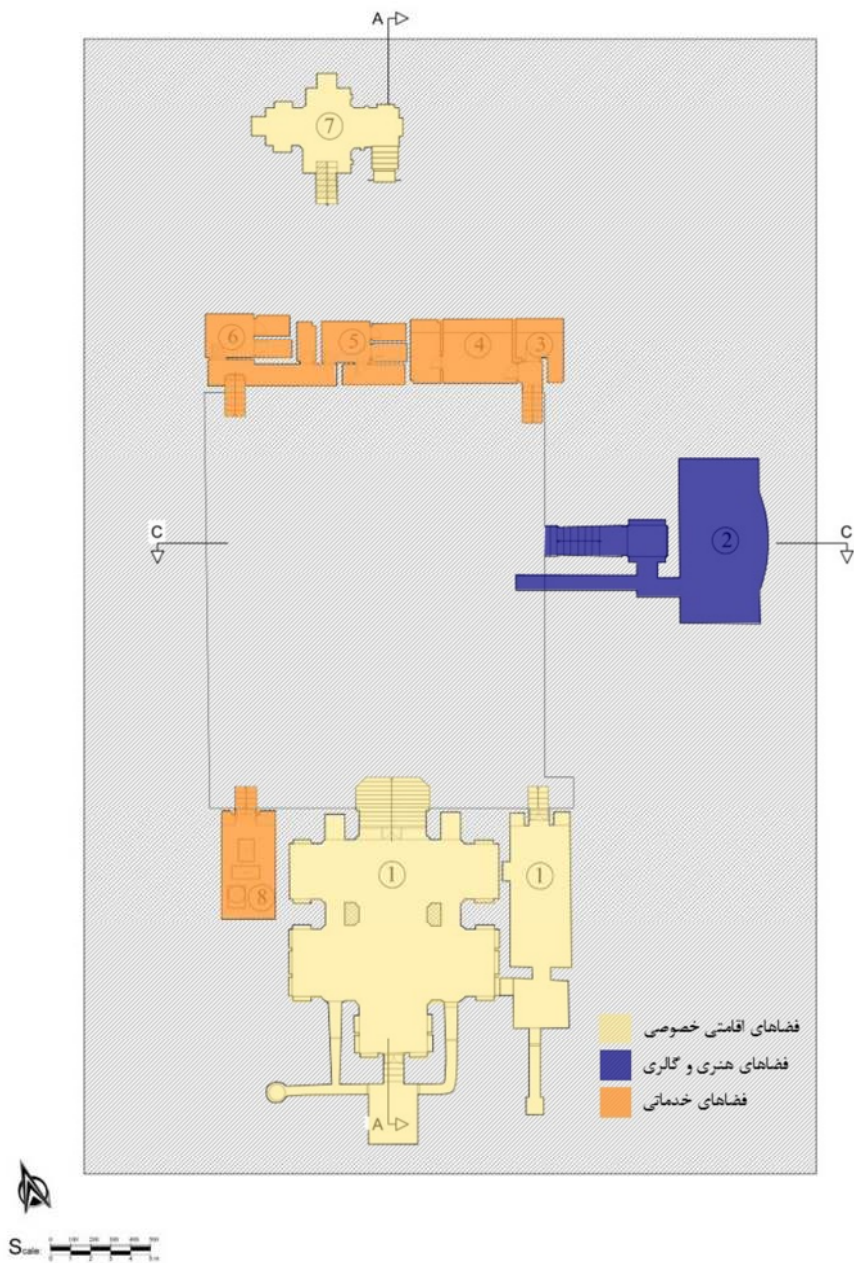
نقشه ۱. پلان طبقه هم کف خانه منوچهری و کاربری‌های طرح احیا
منبع: طرح شهاب افاضت

عملکرد جدید فضاهای طبقه دوم بعد از احیا	
۱	گالری
۲	لابی
۳	راهرو
۴	اتاق مهمان
۵	ایوان جنوبی
۶	اتاق مهمان
۷	حیاط
۸	فروشگاه
۹	تراس برای استراحت عصرگاهی
۱۰	غذا خوری
۱۱	تراس برای استراحت عصرگاهی
۱۲	اتاق مهمان
۱۳	کافی شاپ
۱۴	اتاق مهمان
۱۵	ایوان شمالی
۱۶	آبدارخانه
۱۷	اتاق مهمان
۱۸	سوئیت و مجموعه اقامتی مالک
۱۹	اتاق مهمان
۲۰	سوئیت و مجموعه اقامتی مالک

نقشه ۲. پلان طبقه اول خانه منوچهری و کاربری‌های طرح احیا
منبع: طرح شهاب افاضت

نقد و بررسی طرح احیای خانه منوچهری کاشان (میترا آزاد و رافعه درسوئی) ۳۷

عملکرد جدید فضاهای بعد از احیا	
اتاق مهمان	۱
خانه سینما	۲
خانه داری	۳
خشک شویی و رختشورخانه	۴
سرویس بهداشتی باتوان	۵
سرویس بهداشتی آقایان	۶
زیرزمین سوویت مالک	۷
اتاق مکانیک و تاسیسات	۸

نقشه ۳. پلان زیرزمین خانه منوچهری و کاربری‌های طرح احیا منبع: طرح شهاب افاضت

نکته قابل توجه در تخصیص کاربری به خانه منوچهری این است که اصالت و هویت بنا حفظ شده است. احترام، شأن، و اصالت بخش‌های مختلف بنا کاملاً رعایت شده است. در هر فضا، تلاش بر آن بوده است تا کاربری تخصیص داده شده کاملاً همگون با کاربری آن فضا در گذشته باشد. فضاهای ارتباطی و اصلی به هیچ وجه تقسیم و خرد نشده‌اند و بدین ترتیب هویت فضاها مخدوش نشده است.

نکته بسیار مهم دیگر در این مجموعه اعتمادسازی مالک در تخصیص طرح کاربری است. عنصر اعتمادسازی نقش بسیار مؤثری در تعریف پروژه‌های محرک توسعه دارد. در صورتی که کارفرما بتواند در پروژه‌ای با اطمینان به شناخت و دانش کافی گام بردارد و ضمانت‌های اجرایی را ارائه دهد، این پروژه می‌تواند در ایجاد انگیزه‌های تخصیص کاربری مشابه برای سایر مالکان مشوقی بسیار مهم باشد. این رویکرد، در کنار به هم راه داشتن رونق اقتصادی بافت، در بهبود شرایط اجتماعی، کیفی، و پویایی بافت نیز نقش بسیار مهمی ایفا می‌کند. در بسیاری از نمونه‌های مشابه، تعریف محرک توسعه در بافت‌های تاریخی شهری، مثل عودلاجان تهران، معمولاً اعتمادسازی فقط جنبه اقتصادی دارد. به این معنا که اغلب کسانی که در این گونه بافت‌ها سرمایه‌گذاری می‌کنند، مصارفی را برای تعریف محرک توسعه انتخاب می‌کنند که می‌تواند بازگشت سرمایه و سوددهی را تضمین کند، اما به طور مشخص بهبودی در شرایط سکونت در این بافت‌ها حاصل نمی‌شود. این موضوع توجه به صرفه اقتصادی و تمایل نداشتن به سکونت بیش‌تر کسب درآمد از بافت تاریخی را القا

می‌کند تا این‌که قصد تعریف محرک توسعه با هدف احیای بافت تاریخی را داشته باشد. لذا، به‌مرور اعتماد مردم به این‌گونه پروژه‌ها سلب خواهد شد و این امر مشارکت مردمی را، که عاملی ارزش‌مند در پروژه‌های مرمتی است، کاهش خواهد داد. زمانی‌که ارتقای کیفی در جهت سکونت در این بافت‌ها محقق نشود، مردمی که هنوز در این بافت‌ها سکونت دارند ترجیح می‌دهند که ملک‌هایشان را در قبال دریافت اجاره‌بها برای مصارف تجاری ترک کنند. این موضوع آسیب‌های متعددی را برای بافت تاریخی به‌هم‌راه دارد. این‌گونه کاربری‌ها اگرچه در روز فضایی شلوغ و پرازدحام را برای بافت رقم خواهد زد، نمی‌توان چنین فضایی را «پویا» خواند. به‌دنبال آن زندگی شبانه در این بافت‌ها از بین خواهد رفت، فرصت مناسبی برای بزه‌کاری‌های اجتماعی ایجاد خواهد شد، امنیت کاهش خواهد یافت، و روزبه‌روز ارزش کالبدی و هویتی بنا نزد مردم تنزل خواهد یافت، اما درست در مقابل این مطلب در پروژه خانه منوچهری یکی از اصلی‌ترین فضاها، که در محور اصلی خانه قرار دارد، برای سکونت مالک خانه در نظر گرفته شده است که این رویکرد ممکن است تا حدودی نمادین باشد، اما این تفکر را القا می‌کند که مالک خانه با تمام سرمایه‌ای که در این پروژه صرف کرده است در همین بافت سکونت دارد و صرفاً با هدف بهره‌وری اقتصادی و بهره‌گیری از صنعت گردش‌گری این احیای کاربری را انجام نداده است. اعتمادسازی بین مردم در بافت تاریخی را می‌توان از تأثیرات مثبت این کار دانست و آن‌ها را نیز به سکونت در بافت تشویق کرد.

طرح احیای این مجموعه نشان می‌دهد که کاربری اقامتی باعث کم‌رنگ‌شدن وجهه‌های هنری بومی نشده است. در این پروژه، با درایت مهندسان و کارفرما، فضاها گروه‌بندی مشخص دارند و از طیف‌های مختلفی تشکیل شده‌اند؛ فضاهای خصوصی و اقامتی (مثل اتاق‌ها و سوئیت‌های اقامتی) و نیمه‌خصوصی (مثل فضاهای استراحت عصرگاهی و شبانه در ایوان‌های شمالی، جنوبی، و شرقی)؛ فضاهای ارتباطی (مثل کریدورها، راهرو، و هشتی‌ها)؛ میان‌سرا (که فضای ارتباطی و فضای استراحتگاهی و نمایشگاهی در آن حل شده است)؛ فضاهای خدماتی (مثل آش‌پزخانه، رخت‌شورخانه، آب‌دارخانه، سرویس‌های بهداشتی عمومی، و تأسیسات)؛ فضاهای تجاری (فروشگاه صنایع دستی، رستوران، و کافی‌شاپ)؛ فضاهای هنری و گالری (گالری نمایش نحوه تولید صنایع دستی سنتی، گالری نمایش هنرهای مدرن، و کارگاه‌های بافندگی)؛ فضای اداری (پذیرش، حساب‌داری، و مدیریت مجموعه). در ادامه، هریک از این فضاها به تفکیک مورد تحلیل قرار خواهند گرفت:

- فضاهای خصوصی و اقامتی: این بخش از فضا را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد:

۱. فضاهای اقامتی گردش‌گری: برای تخصیص این کاربری از فضاهایی که در لایه بیرونی، یعنی در مجاورت حیاط، قرار دارند استفاده شده است. بدین ترتیب، در کنار دسترسی بدون واسطه می‌توان چشم‌انداز زیبا به حیاط را برای آن‌ها فراهم کرد. از سوی دیگر، به هویت و ارزش بنا احترام گذاشته شده است، زیرا اغلب این فضاهای اقامتی سه‌دری‌هایی است که در کاربری گذشته نیز به عنوان فضای خصوصی و برای اقامت شبانه استفاده می‌شده است (تصویر ۴، الف و ب). در این اتاق‌ها فرصتی برای درک کیفیت‌های فضایی معماری یک خانه اصیل ایرانی برای بازدیدکنندگان و مهمانان داخلی و خارجی فراهم می‌شود و در پی آن فرهنگ غنی و لطایف پنهان زندگی در این خانه‌ها احیا می‌شود. در طراحی داخلی و مبلمان، ایجاد روحی مرکب از معنویت طرح‌های ایرانی و ساده‌مدرن مدنظر بوده است. لذا، ضمن حفظ کیفیت‌های معماری در یک خانه اصیل ایرانی، از صنایع دستی ایرانی با کیفیت بالا و مبلمان سنتی و مدرن ساده برای دکوراسیون داخلی استفاده شده و چیدمان یک فضا در هیچ‌کدام از فضاهای دیگر تکرار نشده و به‌نوعی منحصر به فرد است.

۲. فضای اقامتی مالک بنا: این فضا در شاه‌نشین ضلع شمالی قرار گرفته است و در هر سه طبقه (هم‌کف، اول، و زیرزمین) برای اقامت مهمانان در نظر گرفته شده است. همان‌طور که قبلاً ذکر شد، از نظر اعتمادسازی و ارزش‌گذاری اجتماعی، این کار در سایر طرح‌های مرمتی مشابه در بافت تاریخی تأثیر بسیار مثبتی خواهد داشت.

تصویر ۴. الف. فضاهای اقامتی مجموعه بعد از احیا
منبع: نگارندگان

ب. فضاهای اقامتی مجموعه بعد از احیا (منبع: نگارندگان)

- فضاهای نیمه خصوصی: این فضاها در بنا پراکنده است و در هر جبهه بنا حتماً فضایی نیمه خصوصی برای گذران اوقات و ملاقات‌های نیمه خصوصی طراحی شده است. این بخش شامل فضاهای باز و سرپوشیده است. شاه‌نشین جنوبی به خوبی با مبل‌مان سنتی و طراحی شده به این کاربری اختصاص داده شده است. این فضاها، به دلیل نیمه خصوصی بودن، در لایه بیرونی بنا تعیین شده‌اند. بدین صورت، هم دسترسی به آن‌ها راحت‌تر خواهد بود و هم دید و منظر خوبی به بنا و میان‌سرای مجموعه خواهند داشت. علاوه بر شاه‌نشین جنوبی که به عنوان لابی با مبل‌مان و صنایع دستی کاشان تزئین شده است، ایوان جنوبی، ایوان شمالی، و ایوان‌های شرقی بنا به عنوان فضای نیمه خصوصی و نشیمن عصرگاهی در نظر گرفته شده‌اند. در هر کدام از این بخش‌ها، از کوزه‌ها و سفالینه‌های کاشان به عنوان عناصر تزئیناتی استفاده شده است (تصویر ۵، ب).

تصویر ۵، الف. شاه‌نشین با کاربری لابی (منبع: نگارندگان)

ب. ایوان با کاربری استراحتگاه عصرگاهی (منبع: نگارندگان)

- فضاهای ارتباطی: چیزی که در این بنا خیلی چشم‌گیر است مکفی بودن فضاهای ارتباطی موجود در بنا برای کاربری جدید است. در این بنا هیچ‌گونه فضای ارتباطی تحت عنوان راهروهای اتصال و مرتبط به بنا افزوده نشده و هیچ‌کدام از فضاهای اصلی به‌بهانه نیاز به فضاهای ارتباطی بیش‌تر نیز مخدوش نشده است. البته، استفاده از راهروهای موجود به این مسئله منجر نشده است که فضاها صرفاً کنار یک‌دیگر چیده شوند و در سنجیدن نیاز و ضرورت همسایگی و ارتباط آن‌ها سهل‌انگاری شود، بلکه لایه‌بندی کاربری از خصوصی به عمومی و اقامتی تا خدماتی کاملاً آگاهانه صورت گرفته است.
- میان‌سرا: میان‌سرای مجموعه، علاوه‌براین که نقش ارتباطی دارد، به‌عنوان فضای استراحتگاهی عصرگاهی نیز در نظر گرفته شده است. تخت‌ها و نیمکت‌های مختلف برای گذران اوقات فراغت در این فضا تعبیه شده است که نه‌تنها مورد استفاده گردش‌گرهایی است که در بنا اقامت دارند، بلکه مورد استفاده بازدیدکنندگان و دانشجویان نیز قرار می‌گیرد. این هم‌نشینی و تعامل به‌مراتب تأثیرات روانی مثبتی نیز به‌همراه دارد که به ترویج آگاهی عمومی و همگانی از ارزش و هویت اصیل این بنا منجر می‌شود (تصویر ۶، الف و ب).

تصویر ۶. الف. میان‌سرای مجموعه بعد از احیا (منبع: نگارندگان)

ب. میان‌سرای مجموعه بعد از احیا (منبع: نگارندگان)

- فضاهای خدماتی: فضاهای خدماتی شامل سه دسته‌اند. فضاهایی که در خدمت بخش اقامتی و رستوران‌اند، مثل رخت‌شورخانه و آش‌پزخانه که از راه‌روی پشت ضلع شمالی می‌توانند به راحتی با بخش غربی و بین طبقات ارتباط داشته باشند و فضاهای خدماتی مثل سرویس‌های بهداشتی عمومی که در زیرزمین ضلع شمالی تعبیه شده‌اند و به راحتی از میان‌سرا برای بازدیدکنندگان قابل دست‌رس‌اند. این فضاها به درستی در لایه‌های پنهان‌تر قرار گرفته‌اند.
- فضاهای تجاری: رستوران، کافی‌شاپ، و فروشگاه در ضلع شرقی و نزدیک ورودی قرار دارند. این قرابت باعث راحتی در دسترسی مستقیم و کاهش تردهای اضافه در محدوده بنا می‌شود. این فضا با تجمیع در جهت شرقی از فضاهای اقامتی توریستی مجزا شده است که این باعث کاهش مزاحمت بازدیدکنندگان عمومی برای افراد ساکن در بخش اقامتی می‌شود (تصویر ۷، الف).

تصویر ۷. الف. فروشگاه مجموعه منوچهری بعد از احیا
منبع: نگارندگان

ب. رستوران مجموعه منوچهری
منبع: نگارندگان

- فضاهای هنری و گالری: اقامت گردش‌گر در این مکان هم فرصت فرهنگی و هم فرصت اقتصادی است. قراردادن فضاهایی بین بخش اقامتی برای نمایش آثار هنری قدیم و نحوه تولید این آثار سنتی هم باعث معرفی هنر دستی شهر کاشان می‌شود و هم فرصتی را برای ایجاد انگیزه خرید این صنایع دستی فراهم می‌سازد و درکنار اشاعه فرهنگ بازخورد اقتصادی مناسبی نیز دارد. اتاق‌های سه‌دري و دودري در بخش شرقی نیز به این کاربری اختصاص داده شده‌اند. در بخش جنوبی، چندین راهرو در پشت فضاهای اقامتی به گالری‌ها اختصاص داده شده است (تصویر ۹). حوض‌خانه و آب‌انبار این مجموعه به سالن پخش فیلم تبدیل شده است (تصویر ۱۰). در فضای بزرگ بخش غربی خانه سه دستگاہ زری‌بافی، شعربافی، و مخمل‌بافی راه‌اندازی شده است تا گردش‌گران بتوانند از نزدیک با مراحل تهیه منسوجات سنتی کاشان آشنا شوند (تصویر ۱۱).

نقد و بررسی طرح احیای خانهٔ منوچهری کاشان (میترا آزاد و رافعه درسوئی) ۴۵

تصویر ۸. فروشگاه و نمایشگاه صنایع دستی (منبع: نگارندگان)

تصویر ۹. گالری نمایش هنرهای معاصر (منبع: نگارندگان)

تصویر ۱۰. سالن نمایش فیلم

تصویر ۱۱. الف. کارگاه‌های سنتی شعربافی و مخمل‌بافی

ب. نمایش نحوه بافت در کارگاه‌های بافت برای گردش‌گرها (منبع: نگارندگان)

تصویر ۱۲. الف. نمایشگاه پارچه‌های بافته‌شده اصیل

ب. فضاهای نمایشگاهی از صنایع دستی اصیل در طرح احیا
عکس: نگارندگان

- فضاهای اداری: این فضا، که شامل پذیرش و بخش حساب‌داری و مدیریت مجموعه است، در ابتدای ورودی جنوبی قرار گرفته است و یکی از اتاق‌های سهدری را به خود اختصاص داده است.

در جدول ۴ خلاصه‌ای از جنبه‌های مهم احیای خانهٔ منوچهری کاشان آمده است.

جدول ۴. جمع‌بندی جنبه‌های مهم در احیای خانهٔ منوچهری کاشان

جنبه‌های مهم	هنری و زیبایی‌شناسی	تاریخی	اجتماعی	تکنولوژی ساخت
فرم، ساختار، و طراحی	با حداقل دست‌کاری، ارزش‌های هنری خانهٔ منوچهری خلاقانه حفظ و ارتقا داده شد.	این بنا نمونه‌ای از خانهٔ قاجاری است که مانند سایر خانه‌های معاصر براساس اسناد تاریخی و مطالعات تطبیقی مرمت شده است.	طراحی و دکوراسیون خانه نمایان‌گر طبقهٔ اجتماعی متوسط در عصر قاجار است.	بقایای فرم‌های ساختمانی و اشکال اصلی منبع علمی معتبری برای شناخت گونه‌شناسی، ساختار، و ایدهٔ ایجاد فضاها در خانه‌های تاریخی قاجار کاشان است.
مواد و مصالح	مواد اصلی و اولیه عموماً از مصالح سنتی خوبی استفاده شده و مواد جدید با روشی ساده اما ابتکاری، باتوجه به ارزش‌های تاریخی، مورد استفاده قرار گرفتند.	مواد سنتی از همان مکان‌های معتبر کاشان و اطراف آن تهیه شده است. مواد غیرسنتی استفاده‌شده نیز به‌طور کلی با مواد تاریخی سازگار است.		شواهدی از نوع مصالح و نحوهٔ ساخت و تزئین آن‌ها در خانه‌های تاریخی قاجار به‌عنوان یکی از شهرهای کویری ایران ارائه شده است.

جنبه‌های مهم	هنری و زیبایی‌شناسی	تاریخی	اجتماعی	تکنولوژی ساخت
کاربری و عملکرد	با در نظر گرفتن تنوع در انتخاب کاربری جدید، ارزش‌های هنری بیش‌تری به‌نمایش درآمده است.	فضاهای اقامتی موقت مطابق با ارزش‌های تاریخی خانه انتخاب می‌شوند (هم‌سو و هم‌جهت با کاربری اصیل آن فضا).	اختصاص کارکردهای فرهنگی و حمایت از هنرمندان صنایع دستی و تاثیر این امکان را برای عموم مردم جذاب کرده است. احیای مجدد کارگاه‌های بافندگی باعث احیای مجدد این شغل برای طبقه اجتماعی مربوطه در کاشان شد.	کارگاه‌های بافندگی شواهدی فنی برای نشان‌دادن نحوه استفاده از وسایل نساجی بود.
سنت، فنون، و روش ساخت	از مهارت‌ها و فنون سنتی مانند ترکیب چوب و شیشه استفاده شده است.	تکنیک‌های کاربردی روش‌های معماری استفاده از خاک در آب و هوای خشک ایران را نشان می‌دهد.	بهره‌گیری از صنعت‌گران حرفه‌ای با تخصص‌های مختلف نقش مهمی در ساخت و مرمت این خانه تاریخی در کاشان داشت. کارگاه بافندگی تعبیه شده در این بنا این هنر را در کاشان احیا کرده است.	اصول اصلی تکنیک‌های علمی و روند ساخت سنتی مربوط به دوره شکل‌گیری بنا به‌طور گسترده‌ای نمایش داده شده و امکان مطالعه آن نیز فراهم شده است و روش سنتی نساجی را نیز آموزش می‌دهد.
سایت و زمینه اثر		این اثر در تقویت سازمان فضایی شهر نقش دارد.	سطح اجتماعی و امنیتی محله بهبود یافته است.	
حس و روح اثر	به نمایش زیبایی هنری و هنر بافندگی در کاشان کمک و آن را به مکانی مطلوب برای بازدیدکنندگان تبدیل کرد.	حس معماری قاجار را در کاشان احیا کرده است. هنر نساجی باعث افتخار مردم کاشان به هنر تاریخی خود شد.	حس تعلق خاطر را در یک محله فراموش شده احیا کرد.	

منبع: نگارندگان

۶. نتیجه‌گیری

پروژهٔ احیای خانهٔ منوچهری در اعطای عملکرد جدید به بنای تاریخی به‌عنوان هدف اصلی خود موفق بوده و حفظ و احیای این بنا نقش مهمی در بافت اطراف ایفا کرده است. افزایش امنیت و فرصت‌های سرمایه‌گذاری در مرکز تاریخی شهر در بالارفتن قیمت خانه‌های تاریخی کاشان نیز تأثیر گذاشته و احساس تعلق مردم را به شهرشان افزایش داده است. علاوه‌براین، معرفی هنرهای فراموش‌شده به گشودن مسیر احیای سایر هنرهای سنتی کمک کرده است. در این پروژه سعی بر آن بوده است که تنها بازدهی اقتصادی صرف هدف اصلی اعطای کاربری مدنظر قرار نگیرد، بلکه در درجهٔ اول اصالت و ویژگی‌های فرهنگی، معماری، زیبایی‌شناسی، و معماری حفظ شود. احیای این بنا در حفظ اصالت و معرفی فرهنگی شهر تاریخی کاشان تأثیرگذار بوده است و گامی مهم در شناخت و آموزش تاریخ و هنر کاشان به جهان‌گردان برداشته است. علاوه‌براین، توانسته است با ایجاد کارگاه‌های بافندگی در جهت احیای صنایع دستی و زنده‌نگاه‌داشتن هنرهای خاص این شهر نقش مهمی ایفا کند. موفقیت احیای این خانه باعث افزایش اعتماد بخش دولتی به عملکرد حرفه‌ای بخش خصوصی شد. مالک این خانه با بهره‌گیری از دانش و تجربهٔ گروه خبره‌ای از استادکاران سنتی، استادان دانشگاه، مهندسان مشاور، و نیز دید هنرمندان خود رویکرد جدیدی را در بین سرمایه‌گذاران خصوصی به‌وجود آورد که حفظ اصالت را از بازدهی اقتصادی کوتاه‌مدت در اولویت بالاتری قرار می‌دهد. هم‌چنین، جریانی را در این بخش از صنعت ساختمان پایه‌گذاری کرد که در نتیجهٔ آن این شهر کوچک به یکی از شهرهای پیش‌رو ایران در احیای خانه‌های تاریخی به‌دست بخش خصوصی تبدیل شده است. موفقیت طرح احیای این خانه در انتخاب کاربری نشان داد که نگاه خلاقانه در انتخاب کاربری‌های متنوع نه تنها اصالت بنا را مخدوش نمی‌کند، بلکه می‌تواند باعث ارتقای ارزش‌های اثر و هم‌چنین بستر بنا شود. هم‌چنین، پیش‌نهاد می‌شود حفاظت‌گران برای بروز خلاقیت‌های معاصر در احیای بناهای تاریخی همکاری نزدیکی با معماران و هنرمندان داشته باشند تا با پیوند بناهای تاریخی با زندگی معاصر حیات دوباره به بافت‌های تاریخی برگردانده شود.

۱.۶ سپاس‌گزاری

بدین ترتیب، نگارندگان از آقای مهندس شهاب افاضت به‌سبب مساعدت و همکاری ایشان برای در اختیار قرار دادن نقشه‌های خانهٔ منوچهری کمال تشکر و سپاس‌گزاری را دارند.

کتاب‌نامه

- اورباسلی، آیلین (۱۳۹۴)، *حفاظت معمارانه*، ترجمه پیروز حناچی، مرضیه آزادارمکی، و یلدا شاه‌تیموری، تهران: دانشگاه تهران.
- براندی، چزاره (۱۳۸۸)، *نظریه‌های مرمت*، ترجمه پیروز حناچی، تهران: دانشگاه تهران.
- بیانیه ایکوموس (۲۰۱۷)، بیانیه ایکوموس ایران به مناسبت روز جهانی بناها و محوطه‌های تاریخی، قابل‌بازیابی در: <<https://www.icomos.org>>.
- «بیانیه و سند نارا در باب اصالت» (۱۳۸۳)، ترجمه امیررضا مقدم‌پور، *دانش مرمت و میراث فرهنگی*، س ۱، ش ۱.
- پروژه تعریف محرک‌های توسعه در بافت تاریخی عودلاجان (۱۳۹۶)، مهندسین مشاور پشاهنگان آمایش.
- حبیبی، محسن و ملیحه مقصودی (۱۳۸۶)، *مرمت شهری*، تهران: دانشگاه تهران.
- حجت، مهدی (۱۳۸۰)، *میراث فرهنگی در ایران؛ سیاست‌ها برای یک کشور اسلامی*، تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور.
- دوری، پل و آن مک‌فرسون (۱۳۹۵)، *اصول حفاظت: سیاست‌ها و ارشادها برای مدیریت پایدار در محوطه تاریخی*، تهران: اول و آخر.
- راهنمای اجرایی کنوانسیون میراث جهانی* (۱۳۸۰)، ترجمه فرزاد فردانش، تهران: دفتر یونسکو.
- رحیم‌زاده، محمدرضا و مهنام نجفی (۱۳۸۹)، «جایگاه درک ارزش‌های ماهوی اثر تاریخی در روند احیا»، در: *مجموعه مقالات نخستین همایش شناخت و معرفی مزیت‌ها و ظرفیت‌های احیا و بهره‌برداری از اماکن تاریخی و فرهنگی*، تهران: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری.
- فخار تهرانی، فرهاد، احمد اصغریان جدی، و بهرام قدیری (۱۳۷۲)، «احیا و اعطای عملکرد جدید به بنای قدیمی»، *صفه*، ش ۳ و ۴.
- فیلدن، برنارد و یوکا یوکیلتو (۱۳۸۲)، «ارزش‌گذاری به‌منظور حفاظت»، ترجمه بهرام معلمی، *هفت شهر*، ش ۱۲.
- مسعود، محمد (۱۳۹۲)، *بناهای میان‌افزا در بافت‌های تاریخی*، تهران: آذرخش.
- نیک‌بخت، محمدرضا (۱۳۸۸)، *خانقاه و آرامگاه چلیپ‌اغلو: تجربه‌ای در مرمت و احیا*، تهران: گنج هنر.
- یوکیلتو، یوکا (۱۳۹۴)، *تاریخ حفاظت معماری*، ترجمه محمدحسن طالبیان و خشایار بهاری، تهران: روزنه.